

Lamm som mår bra!

En tidigt och väl förberedd lamning är nyckeln till friska lamm. Det är vad du gör för att förbereda dina tackor i god tid som ger resultat i form av livskraftiga lamm. Det är alltså redan under fosterstadiet som du grundlägger lammets hälsa och har chans att påverka dess livskraft efter förlossningen och de första veckorna av livet. Därför är en god omsorg om modertackan basen för en lönsam lammproduktion. Eller som det norska ordspråket säger: "Det du gör för tackorna gör tackorna för lammen".

Utfodring för livskraftiga lamm

För att nå ett bra resultat för årets lamning bör tackorna ha återhämtat sig väl redan från förra årets lamning och ha varit i minst medelhull vid betäckningen. Kom tackorna till betäckning i god kondition kan du förvänta dig många lamm. Sedan gäller det att svara upp till tackans foderbehov. Det är viktigt att hålla en tillräcklig och näringsmässigt anpassad foderstat genom hela dräktigheten, alltifrån eventuell flushning till förlossningen. För att nå det eftersträvade målet med livskraftiga lamm måste tackan utfodras minst enligt rekommendationerna. Gruppera tackorna efter ålder, hull och om tackorna är dräktighetsscannade efter antal lamm. (Se faktaruta om dräktighetsscanning!) Kontrollera tackans hull en gång per vecka.

Utfodringen under dräktigheten påverkar tillväxten av både moderkakan

och fostret. Moderkakan tillväxer framförallt under medeldräktigheten och är avslutad redan i slutet av tredje dräktighetsmånaden. Underutfodring av tackan under denna tid leder till en svag tillväxt av moderkakan med små och svaga lamm som följd. Dessutom minskar förutsättningarna för en riklig och kvalitativt god råmjölkproduktion.

Under högdräktigheten ökar tackans energibehov radikalt eftersom 70 % av lammets tillväxt sker under de sista 6 dräktighetsveckorna. Nu är det i regel för sent att få magra tackor att öka i hull. Fostren tar allt större plats medan foderbehovet ökar och fodret måste nu vara högkvalitativt och näringstät. Spara det bästa grovfodret till nu och balansera med ett tillskottsfoder. En tumregel är att öka kraftfodergivan successivt under högdräktigheten med 1 hg per vecka.

Grovfoderkvaliteten kan näringsmässigt variera mycket beroende på skörde-tid och vallens botaniska sammansättning. Det kan vara svårt att bedöma kvaliteten utan att göra en foderanalys. En välbalanserad foderstat avseende energi och protein är en förutsättning för bra våmfunktion och foderutnyttjande. Tag kontakt

med en foder-rådgivare om du är osäker.

Förebygg sjukdomar

Genom att preparera tackan kan man förhindra att lammet drabbas av vissa sjukdomar. Muskeldegeneration med förlamningssymtom på lammen är en sjukdom som beror på selenbrist. Symtomen kommer ofta i samband med fysisk ansträngning som vid betessläppning. Sverige är ett av de få länder i världen där jordarna och därmed grovfodret är fattiga på grundämnet selen. Modersmjölken innehåller inget eller mycket litet selen och lammet måste därför redan i fosterstadiet få sina reserver fyllda. Rekommendationen är att ge tackan extra *E-vitamin och selen* 6 veckor och 2 veckor innan lamning för att förhindra att lammen får selenbrist. En del väljer att ge E-vitamin och selen regelbundet till tackorna och dessutom lammet en dos innan betessläppet. Lämpliga preparat kan köpas receptfritt eller mot recept (av veterinär) på Apoteket.

Råmjölken innehåller alla de näringsämnen som lammet behöver men också

När lamningen är igång är det för sent att förbereda sig, då måste allt vara klart.
Foto: Helén Björk-Averpil.

I väntans tider, snart är det dags! Foto: Lillian Alteskaer.

livsnödvändiga antikroppar som skyddar mot infektioner. Hos får, till skillnad mot människan, kan antikropparna inte passera genom moderkakan till lammet i fosterstadiet. Istället överförs de från tackan till det nyfödda lammet med råmjölken (passiv immunitet) som ger lammet skydd mot infektioner till dess att det kan bilda egna antikroppar (aktiv immunitet). Genom att *vaccinera tackan mot sjukdomar* (gasbrand, lunginflammation) under dräktigheten kommer råmjölken att innehålla antikroppar mot dessa. Ofta beslutar man sig för att vaccinera efter att ha haft sjukdomsutbrott i besättningen. Ett vaccinationsprogram måste planeras och påbörjas i god tid, minst två månader innan lamningen.

Lamningsboxar och utrustning

I lamningen är det mycket som händer och fullt upp att göra. Inventera och komplettera ditt förråd av grindar till lamningsboxar (för närvarande minst 1,5 m x 1,5 m) och annan utrustning i god tid. Har du brunstsynkroniserat behövs lamningsboxar motsvarande 30-40 % av antalet tackor. Se också till att hålla all utrustning för förlösningshjälp och sondmatning av lamm steriliserad. Svagt ljus nattetid rekommenderas för att tackan och lammet skall kunna hitta varandra. Värmelampor skall finnas för att kunna ge värme åt svaga och hypotermiska lamm (Se nedan!).

Hygien

En liten tid efter födelsen är lammets navel öppen så att bakterier lätt kan ta sig in i kroppen och sprida sig med blodomloppet till olika ställen i kroppen (leder, lever, hjärna). Håll hög hygienisk standard för att förhindra sjukdomar som navelinfektion och lammdiarré. Räkna med att det går åt mycket halm i lamningstider!

Tackan bör klippas senast 4-6 veckor innan lamningen. Åtminstone skall man klippa runt slidöppningen och juvret för att ge bästa hygien vid förlösnings och när lammet skall försöka hitta spenarna.

Lamning

Det lönar sig att försöka övervaka alla lamningarna för att på ett tidigt stadium kunna ingripa vid problem med förlösning eller för att ta hand om svaga lamm. Genom att ha god kännedom om den normala lamningen kan man lättare se när något är fel. Delta i de lamningskurser som arrangeras lokalt ute i landet! (Se faktaruta om lamningskurs!) Öka gärna tamhetsgraden under dräktigheten – det underlättar när du skall hantera tackorna.

Under *föberedelsestadiet* som pågår i flera dagar fyller tackan i juvret och blygdläpparna svullnar. Ledband runt svansen blir slappare. Tackan letar upp en lämplig lamningsplats.

Under *öppningsstadiet* vidgas livmoderhalsen och slemproppen som funnits där

kommer ut. Stadiet pågår några timmar och lammet lägger sig i läge för att komma ut. Värkarbetet sätter igång och vattnet går. Tackan visar intresse för andras lamm, slutar äta, blir orolig, bäddar och visar tecken på smärta.

Utdrivningsstadiet tar några minuter då värkarbetet blir kraftigare med bukpress. Normalt föds lammet i "dykarställning" med båda frambenen och huvudet först. Det kan också komma med bakbenen först, vilket också är normalt men mer ovanligt. I båda fallen ligger lammet med ryggen mot tackans rygg.

Efterbördsstadiet tar upp till fyra timmar och då kommer efterbörd och fosterhinnor ut.

Övervaka lamningen utan att störa tackan och ingrip inte i onödan eftersom tackan då kan stöta bort lammet eller lammen.

Ingrip om:

- Öppningsstadiet tar mer än 4-5 timmar.
- Fosterblåsan syns/vattnet gått utan men ingenting hänt på ½ tim
- Tackan har värkar utan att föda
- Värkarbetet avstannar
- Fosterdelar syns utan att lammet föds.
- Det går mer än en timme mellan lammen.

Om du måste gå in i tackan och känna efter hur lammet ligger eller lägerätta måste både din arm och tackans slidöppning tvättas noggrant med flytande tvål och vatten. Använd gärna långa engångshandskar. Dina naglar måste vara korta. Känn först efter och tänk sedan igenom hur du skall få ut lammet. Om lammet måste lägerättas skjut in det i livmodern mellan värkarna för att skapa utrymme på

stående tacka. Arbeta lugnt och systematiskt! Var försiktig och kupa handen runt klövar och underkäke vid lägerättning. Har du börjat hjälpa till måste du fortsätta tills alla lammerna är ute. Kontrollera att du verkligen har plockat ut det sista lammet!

Kontakta veterinär om du bedömer att födelsevägarna är för trånga eller om tackan är sjuk eller om du inte klarar att förlösa tackan själv. Håll inte på för länge om du prövar själv att lägerätta, max 15 min, eftersom riskerna för både lamm och tacka ökar snabbt.

Hjälp tackan att frigöra lammets andningsvägar från fosterhinnan och slem om det behövs. Om lammet inte andas men hjärtat slår kan det bero på syrebrist i samband med förlösningen eller slem i luftvägarna. Hjälper det inte att torka bort slemmet kan man pröva att kittla lammet i näsan med ett tunt höstrå eller dylikt. Man kan hålla lammet i bakbenen och massera bröstkorgen kraftigt i riktning från bakben mot huvudet eller slunga det ett varv. Var försiktig och se till att det finns fritt utrymme runt lammet! Man kan också suga ut slemmet med slang, t ex magsond. *Konstgjord andning kan man utföra först efter det att andningsvägarna är frigjorda från slem* och då mycket försiktigt. Täck lammets nos med din mun eller stick in slangen i lammets mun och blås in den mängd som du har i din mun, inte mer. Upprepa med två sekunders intervall tills du ser att lammet andas själv, i annat fall ge upp efter en minut.

Adoption

Bortadoption av övertaliga eller moderslösa lamm är när det lyckas ett bättre alternativ än artificiell uppfödning med flaska eller lammar. Lammet får bästa mat och omsorg och man slipper mycket arbete. Ett adoptivlamm kan antingen vara ett övertaligt lamm trilling, fyrling o s v. eller ett lamm som av någon anledning inte har någon mamma. Bara starka friska lamm skall bortadopterat - välj det starkaste lammet ur syskongruppen. Ett svagt lamm har sämre förmåga att dia och blir oftare bortstött. Under alla förhållanden skall lammet ha fått tillräckligt med råmjölk innan adoptionen.

Välj en tacka med mycket mjölk som inte har kastat på grund av smittsam sjukdom och är frisk i övrigt. Det är bättre att välja en medelålders tacka, inte för gammal eller ung. Förutsättningen att välja lämplig adoptivtacka (tacka med ett foster) ökar betydligt om besättningen är dräktighetsscannad. Då kan man också särskilt bevaka förlösningen på den utvalda tackan. Säkraste sättet att få adoptivtackan att acceptera sitt adoptivlamm är att passa på när hon håller på att föda sitt egna lamm. Detta kräver noggrann bevakning och snabb handling! Skölj över lammet med fostervatten innan det presenteras för adoptivtackan, helst före tackans eget lamm. Bra är också om adoptivlammet är motiverat. För att inte bli bortstött måste adoptivmammans älska adoptivlammet lika mycket som om det vore hennes biologiska. Bevaka noga!

Ibland uppstår inte kärlek vid första ögonkastet och adoptionsgrind kan bli nödvändig. Observera att tackan alltid måste kunna lägga sig och resa sig obehindrat. Hjälp lammen att komma åt spennarna och ge ett tillskottsoder och vatten utom räckhåll för tackan.

Råmjölk

Kontrollera alltid tackans juver efter lamningen. Om tackan har flera lamm och eller är utmattad efter förlösningen måste man kanske hjälpa lammet att dia. Detta görs lättast när tackan ligger ner. Lammet behöver råmjölk så fort som möjligt och innan 2 timmar. Lammets energireserver räcker bara i 5 timmar.

Frost råmjölk från i första hand den egna fårbesättningen eller i andra hand koråmjölk från 1:a målet bör man ha hemma i god tid innan lamningen. Frys i 0,2- 0,5 dl-förpackningar för att kunna värma upp i vattenbad till 35-40° vid behov. Värm inte över 40° för då kan de viktiga antikropparna (som består av proteiner) förstöras! Ge först lammet 25-50 ml råmjölk och upprepa efter 1-2 timmar. Ett lamm behöver 1/2-1 l råmjölk under det första dygnet helst uppdelat på 6 tillfällen. Därefter kan man gå över till att ge modersmjölksersättning för lamm, behovet är ca 200 ml per kg och dygn.

Sondmatning av lamm

Har tackan inte råmjölk eller lammet är för svagt att dia ger man råmjölk enklast med magsond. *Svaga lamm har svårt att suga på nappflaska och det är stor risk att mjölken kommer ner i luftstrupen.* Sonden förs ner i matstrupen till framkanten på bröstkorgen - mät gärna utanpå lammet först och markera på sonden för mungipan. Det är liten risk att man för ner sonden i fel strupe men om lammet visar tecken på obehag dra tillbaka sonden och börja om. Man kan också känna sonden genom huden när den förs ner - den skall ligga utanför luftstrupens broskringar. Sondmata inte lamm som inte orkar hålla huvudet uppe! (Läs under hypotermiska lamm!)

En enkel lammsond kan rädda livet på många lamm.

Nedkylda lamm - hypotermi

Hypotermi betyder sänkt kroppstemperatur och kan bero antingen på *värmeförluster* eller på *minskad värmeproduktion* hos lammet. Hypotermi på grund av *värmeförluster* med nedkylning som följd inträffar oftast då lammet är yngre än 5 timmar gammalt och kan bero på yttre faktorer som vind och låg yttertemperatur. Hypotermi på grund av *minskad värmeproduktion* sker när lammet är äldre än 5-6 timmar på grund av att energireserverna är slut.

Små, för tidigt födda, svagfödda eller flerfödda lamm liksom lamm efter underutfordrade tackor löper större risk att

drabbas av hypotermi. Man kan genom att sticka in fingret i lammets mun känna om det är nerkyllt.

Tag temperaturen på alla svaga lamm för att bedöma hur du skall behandla det. Normal kroppstemperatur är 39-40°. Bedöm också lammets ålder.

Ju tidigare behandlingen sätts in desto bättre prognos.

Erbjud lammen en parasitfri start

Passa på att checka av besättningens parasitstatus i samband med lamningen för att se om du behöver avmaska innan betessläppet! Det gör du säkrast genom att ta träckprov på tackorna tiden runt lamningen eftersom det är då som maskarna urskiljer flest ägg. Tidpunkten på året är också viktig och bör inte vara före april. Erbjud lammen ett parasitfritt bete de första veckorna för att de successivt skall kunna bygga upp en egen immunitet. De är då bättre rustade att möta högre parasittryck under senare delen av betesperioden.

Med förhoppning om en lyckad lamning med friska och starka lamm!

*Helen Björk Averpil,
leg veterinär*

Fårhälsovården

helen@lindholmengard.se

Temperatur	Behandling
över 40°	<i>Feber.</i> Infektion? Kontakta veterinär. Om lammet är under uppvärmning: överhettning. Kyl genast!
39-40°	<i>Normal</i> kroppstemperatur.
37-39°	<i>Måttlig hypotermi.</i> Torka lammet. Ge råmjölk med magsond. Ge skydd hos tackan eller tillsammans med andra lamm. Kontrollera temperaturen efter en halvtimme.
under 37° 0-5 timmar gammalt	<i>Allvarlig hypotermi.</i> Torka lammet först och värmdet. Ge råmjölk med magsond. Om lammet kan dia återförs det till tackan i dragfritt utrymme, annars isoleras det och får tillgång till värme.
under 37° mer än 5 timmar gammalt	Kan hålla upp huvudet: Ge råmjölk med magsond. Behandlas därefter som lamm "under 37° 0-5 timmar gammalt"
under 37° mer än 5 timmar gammalt	Om lammet inte kan hålla upp huvudet: Ge glukosinjektion i bukhålan. (Be veterinär demonstrera; receptbelagt glukos för injektion) Torka lammet och värmdet därefter. Ge råmjölk med magsond.

Dräktighetsscanning

Ultraljudsundersökning eller dräktighetsscanning av betäckta tackor ger besked om tackan är dräktig och hur många foster hon bär. Undersökningen görs vid 40-80 dagars dräktighet. Mer information om dräktighetsscanning kan fås på Lammproducenternas hemsida www.lammproducenterna.org.

Kurs i lamningshjälp

"Lamning och Lamningshjälp" är en omtyckt kurs för fårägare som hålls över hela landet varje år. Under veterinärs ledning får man veta hur den normala lamningen går till och när man skall ingripa. Man får själv pröva att lägerätta tyglamm i en livmodertrapp. (Låda med bäcken). Kurspaketet finns på Svenska Fåravelsförbundets (SFs) kansli och kan beställas av veterinär, tel 018-31 72 00, info@faravelsforbundet.com. De lokala distrikten arrangerar i regel kurserna.

Maedi-Visna-programmet fortsätter

Fårhälsovården intensifierar arbetet med att få Sverige MV-fritt. Många nya besättningar har anslutit sig 2006.

Genom det vanliga Maedi-Visna-programmet har nu 2 106 st besättningar anslutit sig. Av dem har 1 657 st uppnått

M-3 status och är således friförklarade från MV. Sedan den 1/9 2006 har antalet anslutna besättningar ökat med 225 st.

Det förenklade Maedi-Visna programmet (FMV) infördes för att få fler besättningar att ansluta sig och för att spåra smittade besättningar. Man kan dock inte bli friförklarad från Maedi-Visna inom FMV-programmet.

Hittills har 2 788 besättningar anslutit sig till FMV med sammanlagt 66

197 får. Smitta har påvisats i 92 av besättningarna medan 1 725 besättningar har provtagits med negativa provsvar. 970 anmälda besättningar har ännu inte provtagits. Sedan den 1/9 2006 har 930 nya besättningar nyanmälts till FMV, 420 besättningar har provtagits och smitta har påvisats i 26 besättningar.

Källa:

Åsa Petersson,

Svenska Djurbälsvården